

ADATTÁR.

ADALÉKOK CODEX-IRODALMUNK FORRÁSAIHOZ.

Az alábbi két adalék elseje a *Debreczeni* codex két, egymásután következő példáját világítja meg a Példák könyve nagyobb részének forrásául már ismeretes *Discipulus* (Herolt János bási domonkosrendi hitszónok a XV. évszáz első felében) *Promptuariumá*-nak egy-egy részletével, melyeknek a mi magyar szövegünk szószerinti fordítása. Hogy Heroltnak nem csupán a *Promptuariumából*, hanem a beszédeiből is idézettek codexeink szerzői, arra már a *Cornides-codex* husvéti prédikációjának tárgyalása ötletéből is volt alkalmam e folyóiratban (IX, 371.) rámutatni.

A második közlemény a RMKT. V. 272. lapján közölt *Iuste iudex Iesu Christe* kezdetű latin verses imádságnak codexeinkben négyszer is meglévő fordítása. E szövegek elsejét (*P. I.*) a *Peer*-codextól különválasztott *Imakönyv és Cisio* (Nemz. Múz. Cod. Duod. Hung. 16.), tartalmazza, melynek imádságait a Nyelveléktár II. köt. bevezetésébe vette fel a kiadó; az itt szóban forgó imádságot l. a X. és köv. lapon.

A *P. II.* jegyű szöveg a *Peer*-codex 266—275. lapjain (Nyet. 90. s k. l.), a harmadik (*C*) a *Czech*-codex 186—192. lapjain (Nyet. XIV, 348. s k. l.) olvasható, végül a negyedik (*G*), a mely már jóval, körülbelül egy századdal fiatalabb az előbbieknél, egy még kiadatlan, de eléggé ismeretes nyelveléünkben, a *Gyöngyösi todalék*-ban található. (Erről l. Erdélyi Pál a *Magy. Könyvszemlében* 1898. 225. l.)

A *Iuste iudex* fordítása ebben az 1503. évi strassburgi 4-edr. Paratus-kiadáshoz fűzött 23 levélnyi kéziratban a 19. lev. versóján és a 20. lev. mindakét oldalán van. Alatta ez olvasható: *Posuit amoris ergo SAPS Udvardi in Divin. Patri Charissimo Ja(co)bo D. A. 1635.* Ez a *Jacobus D.* pedig, mint az előző, más kéz írta levelek egyikén, a 8-nak versóján lévő megjegyzésből kitetszik, F(rater) *Dusi Jakab*, a

ki az 1. lev. versójától a 8-nak versójáig terjedő részt 1628. és 1629-ben írta, kezdvén *Osgyán*-ban és végezvén *Szendörő*-ben, *Szebes Bodua mentében*. Alighanem tőle valók a 16. lev. versójáig terjedő részek is, míg a 17-ken kezdődő rész már inkább az Udvardi kezére vall.

A három első fordítás kezdetleges próza, a negyedik ellenben már az eredetinek legalább a versmértékét (4, 4 | 4, 3) igyekszik megtartani, a mi kevés kivétellel sikerül is neki.

A két közlemény elsejét teljesen a Nyelvemléktár szövege szerint, a másodikat azonban könnyebb áttekinthetés és összehasonlítás kedvéért mai betűkkel, de az eredeti ejtést lehetőleg megőrizve, írom át. Azt hiszem, hogy úgy a katolikus mint a protestáns egyházi énekköltés fejlődésének megvilágítására nagyon alkalmas és épen nem érdektelen, ha egyes ily kedvező esetekben, a minőt a *Iuste iudex* jókora időköznel elvászott négy szövege nyújt példaképen, ezeket egymással szembe állítjuk és az ily egybevetésből levonható tanulságokat nemcsak nyelvtörténeti, hanem stilisztikai és verstani szempontokból is csoportosítjuk. Erre nézve pedig első sorban a néha kevésbé hozzáférhető helyeken is szétszórt változatok egybeállítására szükséges.

I.

A DEBRECZENI CODEX KÉT PÉLDÁJA.

Debreczeni cod. 229. 1.

*Discipulus (Herolt) Promptuarium
ex. S: 21.*

[Oluauftatic mas Pelda es.] vala eg ziz ky mind az ő ifivfagatvl fogva zolgala az vr iftennecc de maga neminemv lelki fel fvalkodus az az kevfelig vala ő benne őññ maganac kellemetessegere ki ivta az ő vtofo oraiara. az az halalara. es az helnecc az holot lakozik vala pifpöke őññ zomelere meg lato-gatia vala őtet es idvezzitennecc zent tettevel az otari zentfegel elteti vala őtet es az ziznecc ő nag zent-feges eletinecc okaiert monda az pifpöc az kőrnvl allo nepecnecc. Mel-tan: vgmond ez mai nap nag thif-tőffegel zolgalando. mel' napon es ez aitas zent ziz meg halando: ezt halvan az ziz fel fvalkődec az ő zivebe es őneky len igen kellemetes

Virgo quedam a iuuentute seru-
uuit deo, quendam tamen spiritu-
alem superbiam in se habuit in
complacentia sui ipsius. Que venit
ad extrema, et episcopus loci illius
personaliter eam visitabat et cum
sacris eam procurabat, et propter
sanctitatem vite ipsius virginis dixit
circumstantibus: Merito dies ista
esset celebranda in qua ista virgo
deuota et sancta est moritura. Illa
verba ista audiuit et valde sibiipsi
complacuit et sic obiit. Et infra
spacium XXX dierum apparuit ipsi
episcopo dicens se esse damnatam
propter suiipsius complacentiam et
spiritualem superbiam, quam in se
habuit in extremis suis, quando illa
verba audiuit.

az pispócnecc ō mondafa es leg ottan meg hala, es harmicz nap el mvlvan ielōnec az pispōcnecc mondvan hog ōrōke el karhozot vona čak az eg binert. az lelki kevelfeget (230) ki en bennem vala en halomnac ideien mikoron hallam hog te engemet dichez vala [ezt meg mondvan el enriecek:]

U. o. 230. l. (Közvetetlenül az előbbi után.)

[Meg es oluafatic eg Pelda] Vala eg igen nag kazdag ember es meg korvla halala es kezde az ō kazdagfagitol fegeczfeget kernye mikoron kegit nem valhatot vona. monda emeg leg ottan: O ti hazvg kazdagfagoc mind en telies zivemmel en titōket thiztōltelec es zeretlelec es mikoron en el nag zikfegeben legiec vetteten. en titvletōc valami tanaczkot avag fegeczfeget¹ nem valhatok. de inkab in iol' latom hog kezzec vattoc engemet el hadnya. lem akartoc engemet kōvetni. azert en es el hadlac es meg vtallac titōket. es ezeket meg mondvan minden ō iozagit zegeieccnecc ozto-gata: [es ozton iol hala meg Amen stb.]

Prompt. ex T: 6.

Diues quidam cum in morte auxilium implorasset a diuitiis suis et non potuisset ab eis habere, responsum ait: O fallaces diuitie, toto corde vos honoravi et amaui, et in tanta necessitate positus, non aliquod consilium vel auxilium a vobis possum habere. Parati estis me deserere, nec vultis me sequi. Ego pretermittam et relinquam vos. Et his dictis distribuit omnia bona sua pauperibus.

II.

IUSTE IUDEX, IESU CHRISTE.

1. Iuste iudex Iesu Christe, Regum Rex et glorie,
Qui cum Patre semper regnas et cum sancto Flamine,
Nunc digneris preces nostras clementer exaudire.

P. I. Igaz birō, Jēzus Krisztus, kirāloknak kirālya és uram,
ki orszāglasz atyaistennel és szentlélekkal, mast méltō légy
én imātságomat megfogadni.

P. II. Igaz birō, Jēzus, istennek fia, te vagy, uram, kerālyoknak
kerālya, ki orszāglasz atyával koronként és szentlélekkal,
méltō légy, uram, én imātságomat hallani és kegyelmest fogadni.

¹ A Nyelvelméltár kiadásában: *fegeczfeget*.

C. Igaz biró, Jézus Krisztus, istennek fia, te vagy, uram, királyoknak királya, ki országglasz atyaistennel koronként és szentlélőkkel, te méltó légy, uram, én imádságomat hallani és kögyelmest fogadni.

G. Igaz biró, Jézus Krisztus, királyoknak királya,
Ki országglasz mindenkoron, Atyával és szent Lélekkel,
Méltóztassál meghalgatni most mi imátságinkat.

2. Tu de coelo descendisti virginis in uterum,
Unde sumens veram carnem, visitasti saeculum,
Tuum plasma redimendo sanguinem per proprium.

P. I. Te menyekből alá szállál szíznek ű méhében,
hunnét vevén igaz testet, jüvél ez világra,
a' te teremtett állatidat drágálatos szent véreddel megváltanod.

P. II. Alá löjtél, uram isten, mennyekből szíznek
méhében, ott fogadál bizon testet magadnak; ez
világnak idvezségeirt, személyed szerint megváltod,
uram isten, az te teremtetted szegény bínos Ádám-fiát
az te ártatlan szent vérednek hullásával.

C. Te menyországából alá szállál szíz Máriának méhében,
innét fogadván bizon testöt, ez világot meglátogatád; szömélyöd
szerént megváltád, uram isten, az te terömtötted szegény bínös
Ádám-fiát
az te ártatlan szent vérödnek hullásával.

G. Te leszállál menyországából szüz Máriának szent méhében,
Onnét vevél bizony testet, minket meglátogattál,
És megváltád ez világot tulajdon szent véreddel.

3. Tua, quaesumus te Christe, gloriosa passio
Nos defendat incessanter ab omni periculo,
Ut fideles persistamus in tuo servitio.

P. I. A' te dicssesiges szent kínod, kérlek, én
Istenem, legyen nekem szönetlen¹ való oltalmam
minden veszedelmtül, hogy lakozhassam, uram isten,
a' te szent szolgálatodban.

P. II. Te szent kénod legyen nekem oltalmam koronként való
háborúságtul,² lakozhassam, én uram isten, te szolgálatodban.

C. Te szent kénod, én istenöm, kérlek, hogy oltalmazjon
engömet szönetlen mindön veszödelmektől, hogy méltó
legyek lakoznom te szent szolgálatodban.

¹ zenetlen.

² haburosagtwl.

G. Kérünk téged, mi Istenünk, hogy minket megoltalmaz
Mindenkor szent kénaidért minden veszedelemtől,
Hogy mi mind megmaradhassunk te szent szolgálatodban.

4. (6.) Adsit nobis tua virtus semper et defensio,
Mentes nostras ne perturbet hostium incursio,
Nec comprimat ecclesiam Antichristi factio.

P. I. Legyen nekem te szent kínod jóvoltum és koronként
való oltalmam, én elmémet ne háboríthassa ellenséggimnek
ű álnokságok, ne kárhozzék én testem csalártságos álnoksággal.

P. II. Te szent irgalmad legyen nekem oltalmam, hogy én
elmémet én ellenségem né háboréjthasson ő álnokságával,
né szégyenkedjéd, uram isten, én testem né kárhozzék, uram
isten, én lelkem az álnokságos törvének miatta.

C. Jelön legyön énnéköm te irgalmad és oltalmad mindönkoron,
hogy én elmémet meg ne háboréthassa ő csalárdságával
én ellenségöm, és én testöm se kárhozzék álnokságos törnek miatta.

G. Adgy minekünk, Uram Jézus, erőt és segítséget,
Mi elménket ne háborgassa ellenségünk csalárdsága
És mi lelkünk ne kárhozzék mindörökkön örökké.

5. (4.) Dextra forti, qua fregisti Acherontis ianuas,
Frangē nostros inimicos, necnon et insidias,
Quibus volunt occupare *vitae* nostrae semitas.

P. I. Erős¹ jobboldal, kivel megtöréd² a pokolnak
kapuját, törjed³ meg én ellenségemet és ű ellenzéseket,
kikkel akarják megfoglalni én szívemnek útait.

P. II. Te szent joggodval, te szent hatalmadval, kivel
megtöréd pokolnak kapuját, törjed meg, uram isten,
én . . . elmémnek gyökerezetit⁴ akarnáják megfoglalnia.

C. Erős [karodval] joggodval, ki megtöréd pokolnak ő ka-
puját, törjed meg, uram, én ellenségimet és ő csalárd-
ságokat, kikkel akarják megfoglalni én szívemnek útait és sövényit (!)

G. Jobb karoddal, kivel megállád az pokolnak kapuját,
Törd meg mi ellenségünket és minden álnokságokat,
Kikkel akarják most foglalni mi szívünknek útait.

6. (12.) Confundantur et tabescant, qui nos volunt perdere;
Fiant eis in ruinam constructae insidiae;
Jesu pie, Jesu bone, noli nos derelinquere.

¹ Erees.   ² tered.   ³ teried.   ⁴ gűkerezethyt.

P. I. Szégyenkedjenek és fogyatkozzanak, kik engemet akarnak elveszteni; legyen nekik ellenzésnek álnokságok veszedelmek; kegyes Jézus, jó Jézus, ne akarj engemet elhadnod.

P. II. Szégyenkedjenek azok és megfogyatkozzanak, kik akarnak engemet elveszteni . . . ó jó Jézus, ó *nemes Jézus, ó dicső Jézus, ó irgalmas Jézus, ó kegyes*¹ Jézus, de né akarj engemet elhadni.

C. (7.) Eltöretessenek és elfogyatkozzanak, kik el akarnak engömet veszteni; és legyen azoknak rontásokra győlötségnek ő töre; ó jó Jézus, ó kegyös Jézus, ne akarj engömet elhagynod.

G. Töressenek meg, kik akarnak minket megnyomorítani; Legyen nekik veszedelmekre az önnön csalárdságok; Idvezítő kegyes Jézus, minket tüled el ne vess.

7. (5.) Audi, Christe, preces nostras, audi vota cordium,
Quaerentibus pietatem porriges solatium,
Ne exurgant inimici nostri in opprobrium.

P. I. Hallgassad meg, Krisztus, engem, tégedet ájéatassággal kiátót és szígyensíges gyarlóságból kérőt, és kegyelm keresőnek² adj megvigasztalást; ne támadjanak én ellenségim nekem bosszúságumra.

P. II. Hallgassad meg én keáltásomat és én szégyensíges gyarló imádságomat; — — — — —
— — — — —

C. (6.) Hallgass meg, uram, engömet, tehozzád kiáltót és nyavalás esedőzöt, és te kögyelmességöd keresőinek engedj vigasztalást, hogy én ellenségim fel ne támadjanak én bosszúságomra.

G. Hallgassad meg, Uram Jézus, hozzád mi kiáltásunkat, Figyelmeztvén könyörgőknek mutasd segítségedet, Ellenségünk mi ellenünk hogy ne támadhassanak.

8. (7.) Tu defensor, tu protector, tu siss nobis clypeus,
Ut te duce resistamus nobis detrahentibus,
Et eisdem superatis te colamus tutius.

P. I. Te őrző,³ te oltalmazó úr isten, te légy nékem oltalmam, te igazításodnak miatta, nekem gonosz akaróknak ellenem, és te benned ü erekek (?) szándokát meggyőzhessem.

¹ kegees.

² keresenek.

³ cerze.

P. II. — — — — —

C. Te oltalmaz, te védelmezz, te légy énneköm paisom,
 hogy te igazgatván, állhassak ellenök, kik engömet
 rágalmaznak, hogy azokat meggyőzvén, továbbá örölhessek.

G. Te légy, Jézus, mi oltalmunk, te légy nekünk fegyverünk,
 Hogy az mi ellenséginken győzedelmet vehessünk,
 És mi veled vigasságban tovább megmaradhassunk.

9. (8.) Sancti *verbi* tui *lumen* sensus nostros munit,
 Et vexillo triumphali nos victores faciat,
 Ut devicti inimici viribus deficient.

P. I. Te szent keresztfádnak jegye én elmémet megőrizze,¹
 és diadalmas szent zászlóddal adj énnekem diadalmat,
 hogy meggyűztetett az ellenség ereitől megfogyatkozzék.

P. II. (8.) Te szent keresztfádnak, uram isten, ő jegyē őrizze
 meg én elmémet, te szent diadalmas zászlód adjon
 énnekem diadalmat, hogy én ellenségim engemet meg
 né győzhessenek és mendenemő erejektől eltávoztassanak.

C. (10.) Te szent körösztfádnak ő jegye megjegyözze én
 érzelmemet, ki meggyőző diadalmmal engöm győzővé
 tegyön, hogy az ellenség meggyőztetvén, ő ereiben megfogyatkozzék.

G. Szent keresztednek ő jelével mi orczánkat megjegyözzed,
 Győzedelmednek zászlójával tégy minket győzedelmessé,
 Hogy mi meggyőzött ellenségink erejektől megfogyatkozzanak.

10. (9.) Mitte sanctum de supernis sedibus paraclitum,
 Suo nostrum qui illustret splendore consilium,
 Spernentium nos mitiget ac repellat odium.

P. I. Ereszszed el feljül, uram Isten, Szentléleknek ma-
 lasztját, mely ű finyességével meg ékesítse én értel-
 memet, és engemet kik gyűlelnek, ű akaratjokat én-
 tőlem eltávoztassa.

P. II. (7.) — — — — —
 — — kik engemet gyűlölnék, az gyűlölőket távoztassad el éntőlem.

C. (9.) Ereszszed énneköm te felségös székeidből vigasztaló
 szentlelket, ki megvilágosohha én tanácsomat az ő
 fényösségével, és engömet gyűlölket az ő győlőségökvel
 egyetömbe eltávoztassa és előzze.

¹ erizze.

G. Bocsásd le szent malasztodat te Mennyei székedből,
Mi Lelkünket világosítsa, tanácsinkat igazgassa,
Gyűlölséget távoztassa, gonosztul oltalmazza.

11. 11. Ne des vires *Papae, Turcae*, sed da populo tuo,
Cum lacrymis te quaerenti pro suo refugio,
Quem servasti tibi fisum in crucis patibulo.

P. I. (12.) Ne adj erőt, uram isten, az én ellenségimnek,

de adjad te szolgáló leányodnak, mert imádlak és
kereslek az én tiszta szívemmel a segedelmért, ki megváltád
ez világot a magas szent keresztfán.

P. II. — — — — —

C. Ne adj erőt, uram Jézus, kérlek, én ellenségimnek,
de vettessenek én hatalmasságom alá; téged kérlek
tiszta szívvel, tehozjad való kegyös folyamatomért,
ki idvözéjtéd első embört te szent körösztfádon.

G. — — — — —

12. (10.) Miserere nostri, Christe, fili Dei unice,
Miserere te precantum, angelorum Domine,
Esto nobis semper dator verae indulgentiae.

P. I. (11.) Irgalmazz nekem, Jézus Krisztus, ilő¹ istennek
szent fia, irgalmazz, könyörgőnek,² angyeloknak
ura; légy koronként emlékezendő³ rólam és bínömnek⁴
kegyes megbocsátója.

P. II. (9.) Ilő istennek szent fia, Jézus Krisztus, irgalmazz
énnekem, angyeloknak ura, irgalmazz énnekem,
kérőnek (Simonnak), uram isten bocsánatnak adója legyek (!)

C. Irgalmazj, irgalmazj, élő istennek egy fia,
irgalmazj énneköm (Benignának), angyaloknak ura,
és mindönkoron légy énrólam megemlékező, uram
Jézus, bocsánatnak adója.

G. (11.) Légy irgalmas, Jézus Krisztus, Úr Istennek egy Fia,
Légy irgalmas, kérünk téged, Angyaloknak szent Ura;
Légy mindenkor bűneinknek te megbocsátója.

13. Deus pater, Deus fili, Deus alme spiritus,
Qui permanes Deus unus, diceris et Dominus,
Tibi virtus sit perennis honorque perpetuus.

¹ yle.   ² kenegenek.   ³ emlekezendé.   ⁴ binemnek.

- P. I. Ó atya isten, ó fiú isten, ó szentlélek isten, mely koronként élő isten hivattatul és úr mundattatul, hála néked és dicséret mind örökkül örökké.¹ Amen.
- P. II. (10.) Szent háromság, ki mondatol egy istennek, dicsértetel egy atyával, legyen dicsőség tenéked, uram Jézus, örökkől örökké. Amen.
- C. Atya isten, fiú isten és szentlélek isten, ki mindenha egy isten vagy és mondatol menynek és földnek ura, legyen neked örök dicsőség és örök tisztosság. Amen.
- G. Atya Isten, Fiú Isten és Szentlélek Ur Isten, Ki vagy mindenkor egy Isten és egy Úrnak mondatol, Legyen neked, Uram Jézus, örökké nagy dicséret. Amen.

KATONA LAJOS.

ADATOK BALASSA BÁLINTRÓL.

— Ötödik és befejező közlemény. —

200. 1593. máj. 19. Balassa Zsigmond és Imre kérelmét, hogy *Ujvárért* ők letévén a pénzt, az hagyassék meg náluk, a m. kam. teljesíthetlennék véleményezi az udvari kamarának, mert ő felsége elrendelte a vár visszaváltását s a leteendő pénz iránt Illyésházyval már megkötöttetett az egység. A vár jun. 1-én át fog adatni s a propalatinus intézkedik, hogy a pénz kit illet. B. Zsigmond és Imre forduljanak hozzá. (Ered. Pozs. kam. iratai. III. 38.)

201. Bécs, 1593. máj. 23. Mátyás főherczeg instructiója az ujvári vár jun. 1-én történendő visszaváltásával megbízott Baranyay Bálint m. kam. tanácsos, Palugyay Ferencz lipthói alispán, Weigl Lenárd beszterczebányai rézbányai főszámvevő, Miletich Mihály a nev. rézbányászat gondnoka, Göppl Dániel beszterczebányai bányabíró, Merler György körmöczi fizetőmester és Loth János beszterczebányai kamarai titkár részére.

Átadjuk nekik a néhai B. Andrással kötött transactio egy példányát, miből megláthatják az átruházás feltételeit és módzatait. Nevezett kir. biztosok jun. 1-én, vagy általok megszabandó időben menjenek Ujvárra, meghíván oda mind *Balassa Bálintot és Ferenczet*, mind Balassa Zsigmondot és Imrét. Ez utóbbiak letévén a pénzt, a biztosok a felszabadult várat adják át B. Zsigmondnak és Imrének s összehíván a jobbágyokat, figyelmeztessék őket, hogy ezután B. Zsigmondot és Imrét tekintsék földesuroknak. Figyelmeztessék és valamely hiteles helyen esküvel kötelezzék B. Zsigmondot és Imrét, hogy a transactio pontjait megtartják, Véglest átengedik s mihelyt ő flegének tetszik, Ujvárt — pénzüket fölvevén — per nélkül visszabocsátják az inscriptionális összeg különbeni elvesztésének terhe alatt.

¹ erekul erekee.